

Małgorzata Kulczak, Krzysztof Przygoński, Marian Remiszewski

AKTYWNOŚĆ ANTYOKSYDACYJNA WYBRANYCH EKSTRUDOWANYCH PRODUKTÓW ZBOŻOWYCH

Oddział Koncentratów Spożywczych i Produktów Skrobiowych w Poznaniu Instytutu
Biotechnologii Przemysłu Rolno-Spożywczego w Warszawie
Dyrektor Oddziału: dr inż. *M. Remiszewski*, prof. IBPRS

Badano zawartość α - tokoferolu, polifenoli i aktywność antyoksydacyjną kaszek jęczmiennych, owsianych i gryczanych oraz otrzymanych z nich ekstrudatów. Ilości α - tokoferolu w kaszkach jęczmiennej i owsianej były porównywalne i wyższe niż w kaszce gryczanej. Zawartość α - tokoferolu we wszystkich badanych ekstrudatach była niższa w stosunku do surowców. Najwyższą zawartość polifenoli i aktywność antyoksydacyjną wykazywały kaszka i ekstrudat gryczany.

Proces ekstruzji wpływał na zmniejszenie aktywności antyoksydacyjnej w ekstrudatach gryczanym i jęczmiennym, natomiast w ekstrudacie owsianym aktywność ta była zbliżona do surowca.

Hasła kluczowe: jęczmień, owies, gryka, ekstruzja, aktywność antyoksydacyjna, polifenole, α – tokoferol.

Key words: barley, oat, buckwheat, α – tocopherol, polyphenols, antioxidant activity.

W ostatnich latach rośnie zainteresowanie wykorzystaniem do celów konsumpcyjnych zbóż takich, jak owies, jęczmień czy gryka. Zboża te poza cennymi, podstawowymi składnikami odżywczymi, stanowią źródło wielu substancji bioaktywnych, głównie błonnika pokarmowego i przeciwutleniaczy, ważnych ze względu na ich istotną rolę w profilaktyce chorób cywilizacyjnych, m.in: chorób serca i układu krążenia, otyłości, cukrzycy czy nowotworów (1 - 4).

Wśród przeciwutleniaczy w owsie, jęczmieniu i gryce znajdują się, między innymi: fenolokwasy, flawonoidy, lignany, tokoferole. W grupie tych związków szczególną aktywność przeciwutleniającą wykazują flawonoidy, występujące, przede wszystkim, w gryce: rutyna, kwercetyna, witeksyna i in. oraz w jęczmieniu – katechiny, proantocyjanidyny i flawonole (2, 3). Najważniejszą pod względem występowania grupę przeciwutleniaczy w ziarnach zbóż stanowią

kwasy fenolowe. W rodzimych zbożach występują one w dużych ilościach, zwłaszcza w owsie, życie i pszenicy (przeważnie w zewnętrznych warstwach ziarna), natomiast jęczmień i gryka nie są ich bogatym źródłem. Głównymi kwasami znalezionymi w ziarnach zbóż są kwasy hydroksycynamonowe - kwas ferulowy i *p* - kumarowy, kawowy, synapinowy) i benzoesowe – wanilinowy i syringinowy (2, 4, 5). Ponadto unikatową, występującą tylko w owsie, grupą pochodnych kwasów cynamonowych są awenantramidy - związki o silnych właściwościach antyoksydacyjnych, antyaterogennych i przeciwzapalnych oraz antyalergicznym (2, 3).

Właściwości przeciwutleniające wśród związków występujących w zbożach wykazuje też witamina E. Największą zawartością tokoferoli cechuje się ziarniak gryki, mniejszą ich ilość zawiera ziarno jęczmienia, a najmniej – ziarno owsa (3, 5, 6).

Zawartość związków antyoksydacyjnych w zbożach i produktach z nich otrzymanych zależy od wielu czynników, np. gatunku zbóż, warunków uprawy, czynników środowiskowych, sposobu i warunków przetwarzania zbóż, przy czym wpływ procesów przetwórczych, zwłaszcza obróbki termicznej na poziom tych substancji i ich właściwości antyoksydacyjne, oceniany jest różnie w poszczególnych badaniach (5, 7-11).

W ramach niniejszej pracy określono zawartość polifenoli i α -tokoferolu oraz właściwości antyoksydacyjne surowców gryczanych, jęczmiennych i owsianych oraz otrzymanych z nich ekstraktów.

MATERIAŁ I METODY

Materiał badany stanowiły kaszki gryczane, jęczmienne i owsiane oraz otrzymane z nich ekstraktów. Odpowiednio rozdrobnione surowce ($< 800\mu\text{m}$) nawilżano 3-6% roztworem wodnym soli kuchennej (zależnie od wilgotności wyjściowej surowca) do ok. 30% i po 2-godzinnym kondycjonowaniu poddawano procesowi ekstruzji w krajowej, prototypowej wyciśnarce dwuślimakowej (typ 2T9/4,5M) w zakresie temperatur od 70 do 175°C, przy prędkości obrotowej ślimaków ok. 20 obr·min⁻¹. Obróbkę technologiczną prowadzono w Zakładzie Doświadczalnym Oddziału Koncentratów Spożywczych i Produktów Skrobiowych IBPRS.

W kaszkach i otrzymanych z nich ekstraktach oznaczano: zawartość witaminy E (frakcji α -tokoferolu) – metodą HPLC wg PN-EN 12822:2002, zawartość sumy polifenoli (w przeliczeniu na kwas galusowy) z wykorzystaniem reakcji z odczynnikami fenolowym *Folina* i *Ciocalteu* według *Singletona* i *Rossiego* (12), aktywność antyoksydacyjną (w przeliczeniu na Trolox) wobec odczynnika DPPH według *Nuutila* i współpr. (13) oraz *Chu* i współpr. (14) i wobec odczynnika ABTS według *Re* i współpr. (15).

Związki fenolowe ekstrahowano, wytrząsając 1g zmielonej na mąkę próby z 10 ml 70% (v/v) wodnego roztworu acetonu w temperaturze 20°C (ekstrakcja jednokrotna). Oznaczenia wykonywano w 2 powtórzeniach.

Analizę statystyczną wyników przeprowadzono testem t-*Studenta* na poziomie istotności $p < 0,05$ (program Statistica 5.0).

WYNIKI I ICH OMÓWIENIE

Wyniki badań zawartości α -tokoferolu oraz sumy polifenoli w kaszkach i otrzymanych z nich ekstrudatach przedstawiono w tabeli I.

Tabela I. Zawartość α -tokoferolu i sumy polifenoli w kaszkach i ekstrudatach jęczmiennych, owsianych i gryczanych
Table I. Total polyphenols and α -tocopherol content in barley, oat and buckwheat grits and extrudates

Lp.	Surowiec Produkt	Zawartość substancji przeciwutleniających	
		α -tokoferol $\mu\text{g/g s.m.}$	suma polifenoli mg GAE/g s.m.
		$\bar{x} \pm \text{SD}$	
1.	Kaszka jęczmienna	5,36 ^a $\pm$ 0,19	1,29 ^a $\pm$ 0,05
2.	Ekstrudat jęczmienny	4,32 ^b $\pm$ 0,29	0,80 ^b $\pm$ 0,02
3.	Kaszka owsiana	5,80 ^a $\pm$ 0,36	0,64 ^a $\pm$ 0,02
4.	Ekstrudat owsiany	1,60 ^b $\pm$ 0,24	0,49 ^b $\pm$ 0,01
5.	Kaszka gryczana	2,05 ^a $\pm$ 0,47	2,21 ^a $\pm$ 0,06
6.	Ekstrudat gryczany	0,99 ^b $\pm$ 0,19	1,56 ^b $\pm$ 0,09

Objaśnienia / Explanatory notes

Odmiernymi literami a,b zaznaczono różnice istotne statystycznie na poziomie $\alpha = 0,05$ między kaszkami i ekstrudatami dla poszczególnych rodzajów zbóż (w kolumnach) / Different letters a,b marked statistically significant differences at $\alpha = 0,05$ between grits and extrudates for every sort of cereals (in columns).

Zawartość α -tokoferolu, najbardziej aktywnej biologicznie frakcji witaminy E w badanych surowcach - jęczmiennym i owsianym była porównywalna, wynosząc odpowiednio 5,36 $\mu\text{g/g s.m.}$ i 5,80 $\mu\text{g/g s.m.}$, podczas gdy w kaszce gryczanej zawartość ta była ponad 2-krotnie niższa. Zdaniem także innych autorów ilość α -tokoferolu w ziarnie jęczmienia i owsa jest porównywalna, lecz np. *Tiwari* i *Cummins* (10) notowali ją na poziomie wyższym - od około 6,4 do 9,3 $\mu\text{g/g}$, natomiast *Zieliński* i współpr. (5) - tylko na poziomie około 2,2-2,8 $\mu\text{g/g s.m.}$

Otrzymane w procesie ekstruzji produkty wykazywały znacznie obniżoną zawartość α -tokoferolu w odniesieniu do odpowiadających im surowców. Zawartość ta wynosiła: 4,32 $\mu\text{g/g s.m.}$ w ekstrudacie jęczmiennym ($p < 0,05$), 1,6 $\mu\text{g/g s.m.}$ - w owsianym ($p < 0,05$) i 0,99 $\mu\text{g/g s.m.}$ ($p < 0,05$) - w gryczanym., a tym samym oznaczała ubytek tej frakcji witaminy E odpowiednio o około 20%, 73% i 52% w stosunku do poszczególnych surowców. W pracach wspomnianych wyżej autorów notowany ubytek α -tokoferolu podczas ekstruzji wzrastał wraz z temperaturą procesu w zakresie od 60% do 90% (5, 10). Spotykane są jednak opinie o stabilności witaminy E, właśnie ze względu na wysoką temperaturę i krótki czas jej działania w tym procesie (10, 11).

Najwyższą zawartość polifenoli w niniejszej pracy stwierdzono w kaszce gryczanej - 2,21 mg GAE/g s.m. Ilość ta była prawie 2 - krotnie wyższa niż w kaszce jęczmiennej i 3,5 - krotnie wyższa niż w owsianej. Podobną zależność

obserwowano w ekstrudatach otrzymanych z tych surowców; suma polifenoli w ekstrudatach: gryczanym, jęczmiennym i owsianym wynosiła bowiem kolejno: 1,56, 0,8 i 0,49 mg GAE/g s.m. ($p < 0,05$). Ubytek polifenoli w poszczególnych ekstrudatach w stosunku do surowców sięgał odpowiednio 30%, 38% i 23%.

Jak wynika z danych w tabeli II, najwyższą aktywność antyoksydacyjną wykazywały, zarówno surowiec jak i ekstrudat gryczany.

Tabela II. Aktywność antyoksydacyjna kaszek i ekstrudatów jęczmiennych, owsianych i gryczanych

Table II. Antioxidant activity of barley, oat and buckwheat grits and extrudates

Lp.	Surowiec Produkt	Aktywność antyoksydacyjna	
		ABTS mg Troloksu/g s.m.	DPPH mg Troloksu/g s.m
		$\bar{x} \pm SD$	
1.	Kaszka jęczmienna	2,46 ^a ± 0,01	1,77 ^a ± 0,01
2.	Ekstrudat jęczmienny	1,78 ^b ± 0,03	1,24 ^b ± 0,01
3.	Kaszka owsiana	1,11 ^a ± 0,09	0,61 ^a ± 0,06
4.	Ekstrudat owsiany	1,18 ^a ± 0,03	0,73 ^a ± 0,08
5.	Kaszka gryczana	8,45 ^a ± 0,04	2,30 ^a ± 0,05
6.	Ekstrudat gryczany	5,54 ^b ± 0,07	1,88 ^b ± 0,02

Objaśnienia – jak w tabeli I /Explanatory notes – as in table I.

Aktywność kaszki gryczanej, mierzona metodą z odczynnikiem DPPH, wynosząca 2,30 mg Troloksu/g s.m., była prawie 1,5-krotnie wyższa niż kaszki jęczmiennej i ponad 3,5-krotnie wyższa niż kaszki owsianej, natomiast aktywność antyoksydacyjna oznaczona metodą z odczynnikiem ABTS w surowcu gryczanym na poziomie 8,45 mg Troloksu/g s.m. była odpowiednio 3,5-krotnie i 7,5-krotnie wyższa niż w surowcu jęczmiennym i owsianym. Według danych literaturowych, zarówno zawartość jak i właściwości antyoksydacyjne zbóż oceniane są często na innym poziomie, jakkolwiek potwierdzają tendencje obserwowane w niniejszej pracy (6, 8, 9).

Aktywność antyoksydacyjna badanego ekstrudatu gryczanego mierzona metodą z odczynnikiem DPPH była najwyższa, wynosząc 1,88 mg Troloksu/g s.m., podczas gdy w ekstrudatach jęczmiennym i owsianym stanowiła odpowiednio: 1,24 i 0,73 mg Troloksu/g s.m. Podobną zależność obserwowano w przypadku aktywności mierzonej z odczynnikiem ABTS, gdzie dla ekstrudatu gryczanego osiągnęła ona wartość 5,54 mg Troloksu/g s.m. a dla jęczmiennego i owsianego odpowiednio - 1,78 i 1,18 mg Troloksu/g s.m.

Proces ekstruzji spowodował istotne obniżenie aktywności antyoksydacyjnej mierzonej obiema metodami, zarówno w ekstrudacie gryczanym - odpowiednio o około 18% (DPPH) i o około 35% (ABTS), jak i jęczmiennym – analogicznie o 30% i 28%, podczas gdy w ekstrudacie owsianym wartości obu parametrów były na poziomie zbliżonym do surowca.

Wyniki badań naukowych w piśmiennictwie, dotyczące wpływu ekstruzji lub innych procesów termicznych na zawartość polifenoli i aktywność antyoksydacyjną są natomiast dość zróżnicowane. Na przykład *Sensoy* i współpr. (9) nie

obserwowali zmian omawianych parametrów w procesie ekstruzji mąki gryczanej, uznając że prawdopodobną przyczyną ich stabilności mogła być wysoka temperatura i bardzo krótki czas procesu (kilkanaście sekund), podczas gdy *Dietrych-Szostak* i *Oleszek* (7) wykazywali wzrastające straty flawonoidów i znaczny spadek aktywności antyoksydacyjnej gryki wraz ze wzrastającą temperaturą i czasem trwania procesów termicznych. W innych badaniach *Zieliński* i współpr. (5) notowali znaczny wzrost zawartości kwasów fenolowych i aktywności antyoksydacyjnej w produktach jęczmiennych i owsianych po procesie ekstruzji, co zdaniem autorów mogło być spowodowane np. uwalnianiem się wolnych kwasów z połączeń estrowych w tym procesie i ich większą dostępnością w wykonywanych oznaczeniach.

WNIOSKI

1. Zawartość oznaczanego α - tokoferolu we wszystkich badanych ekstrudatach była niższa w stosunku do surowców; największe straty α - tokoferolu pod wpływem ekstruzji nastąpiły w surowcu owsianym a najmniejsze w jęczmiennym.
2. Najwyższą zawartość polifenoli i aktywność antyoksydacyjną wykazywały surowiec i ekstrudat gryczany.
3. Proces ekstruzji wpływał na zmniejszenie aktywności antyoksydacyjnej w ekstrudatach gryczanym i jęczmiennym, natomiast w ekstrudacie owsianym aktywność ta była zbliżona do surowca.

M. Kulczak, K. Przygoński, M. Remiszewski

ANIOXIDANT ACTIVITY OF SELECTED EXTRUDATED CEREAL PRODUCTS

Summary

The aim of the study was evaluation of antioxidant properties of barley, oat and buckwheat extrudates. Total polyphenols, α -tocopherol content and antioxidant activity by DPPH and ABTS methods were determined in barley, oat and buckwheat grits and the products obtained from them during extrusion cooking. The contents of α -tocopherol in barley and oat grits were comparable and twice higher than in buckwheat grit. In the extrudates obtained from them the contents of α -tocopherol decreased by about 20%, 73% and 52%, respectively. The highest contents of total polyphenols, and antioxidant activity in buckwheat grit and extrudate were stated. A low level of these parameters was noted in the barley while the lowest - in the oat grits and corresponding extrudates. The antioxidant activity of barley and buckwheat extrudates decreased relatively in the grits and it was unchanged in oat products.

PIŚMIENNICTWO

1. *Kahlon T.S., Chow F.I.*: Hypocholesterolemic effects of oat, rice and barley dietary fibres and fractions, *Cereal Foods World*, 1997; 42: 86-92.- 2. *Dykes L., Rooney L.W.*: Phenolic Compounds in Cereal Grains and Their Health Benefits, *Cereal Foods World*, 2007; 3 (52): 105-111.- 3. *Grajek W.*

(red.): Przeciwnutleniające w żywności. Aspekty zdrowotne, technologiczne, molekularne i analityczne, WNT, Warszawa, 2007. - 4. Mościcki L., Wójtowicz A.: Produkty pełnoziarniste. Cz. V. Wpływ włókna pokarmowego na metabolizm lipidów i profilaktykę zdrowotną oraz antyoksydanty w produktach zbożowych, Przegl. Zboż.-Młyn., 2009; 7: 8-11. - 5. Zieliński H., Kozłowska H, Lewczuk B.: Bioactive compounds in the cereal grains before and after hydrothermal processing, Inn. Food Sci. Emerg. Technol., 2001; 2, 3: 159-169.- 6. Holasova M., Fiedlerova V., Smrcinova H., Orsak M., Lachman J., Vavreinova S.: Buckwheat – the source of antioxidant activity in functional foods, Food Res. Int., 2002; 35, 2-3: 207-211.- 7. Dietrych-Szóstak D., Oleszek W.: Effect of processing on the flavonoid content in buckwheat (*Fagopyrum esculentum Moench*) grain, J. Agric. Food Chem., 1999; 47: 4384–4387.- 8. Zielinski H., Kozłowska H.: Antioxidant activity and total phenolics in selected cereal grains and their different morphological fractions, J. Agric. Food Chem., 2000; 48: 2008-2016.- 9. Sensoy I., Rosen R.T., Chi-Tang Ho, Karwe M.V.: Effect of processing on buckwheat phenolics and antioxidant activity, Food Chem., 2006; 99, 2: 388-393. - 10. Tiwari U., Cummins E: Nutritional importance and effect of processing on tocopherols in cereals, Trends Food Sci. Tech., 2009; 20: 511-520.-

11. Mościcki L., Mitrus M., Wójtowicz A.: Technika ekstruzji w przemyśle rolno-spożywczym, PWRiL, Warszawa, 2007. - 12. Singleton V. L., Rossi J. A. jr.: Colorimetry of total phenolics with phosphomolybdic-phosphotungstic acid reagents, Am. J. Enol. Vitic., 1965; 16: 144-158. - 13. Nuutila A. M., Puupponen-Pimia R., Aarni M., Oksman-Caldentey K. M.: Comparison of antioxidant activities of onion and garlic extracts by inhibition of lipid peroxidation and radical scavenging activity, Food Chem., 2003; 81: 485-493. - 14. Chu Y.H., Chang C.L., Hsu H.F.: Flavonoid content of several vegetables and their antioxidant activity, J. Sci. Food Agric., 2000; 80: 561 – 566.- 15. Re R., Pellegrini N., Proteggente A., Pannala A., Yang M., Rice-Evans C.: Antioxidant activity applying an improved ABTS radical cation decolorization assay, Free Radic. Biol. Med., 1999; 26: 1231-1237.

Adres: 61-361 Poznań, ul. Starołęcka 40.